

SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 15/2022, ss. 191-208
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2022.15(12)
www.sej.mazowiecka.edu.pl

Stanisława Katarzyna Nazaruk

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II
w Białej Podlaskiej

Orcid: 0000-0001-5620-3980

Aleksandra Romana Kruszewska

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza
w Częstochowie

Orcid: 0000-0001-8755-4476

WPŁYW PODWÓJNEGO LOCKDOWNU NA EDUKACJĘ UCZNIÓW SZKÓŁ PODSTAWOWYCH I ICH ZACHOWANIE PO POWROCIE DO SZKOŁY W OPINII NAUCZYCIELI

THE IMPACT OF THE DOUBLE LOCKDOWN
ON THE EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL PUPILS
AND THEIR BEHAVIOUR AFTER RETURNING TO SCHOOL
IN THE OPINION OF TEACHERS

Abstrakt

W związku z realizacją kształcenia w formie zdalnej na niespotykaną dotąd skalę nasunęły się pytania o jej jakość i przebieg oraz o zachowanie uczniów po powrocie do szkoły z lockdownu. Tego

Abstract

Due to the implementation of remote education on an unprecedented scale, questions arose about its quality and course, and about the behaviour of pupils after returning to school from lockdown.

typu sytuacja była motywacją do przeprowadzenia badań pedagogicznych, których głównym celem było poznanie opinii nauczycieli na temat kształcenia w formie zdalnej, rozpoznanie ich priorytetów oraz oceny zachowania uczniów po powrocie z lockdownu do szkoły. Badaniem objęto chętnych nauczycieli (N=60) ze szkół podstawowych z terenu dwóch miast: Białej Podlaskiej i Częstochowy. Wyniki badań pozwoliły poznać opinię badanej grupy nauczycieli na założony cel badań. Okazało się, że nauczyciele widzą dobre strony tej formy kształcenia, głównie związanej z doskonaleniem umiejętności informatycznych uczniów klas I-VIII, ale sprecyzowali też jej słabe strony. Wskazali kilka istotnych rekomendacji, z których mogą w przyszłości skorzystać osoby ze środowisk edukacyjnych, co jest ważne, biorąc pod uwagę fakt, że żyjemy w warunkach nieprzewidywalnych oraz aby jednocześnie zapobiec pojawiającym się z tego powodu trudnościom.

SŁOWA KLUCZOWE

uczeń, nauczyciel, pandemia, edukacja zdalna, umiejętności informatyczne

This type of situation was a motivation for conducting pedagogical research, the main aim of which was to learn about teachers' opinions on remote education, to identify their priorities and to evaluate the behaviour of pupils after returning to school from lockdown. The study included teachers (N = 60) from primary schools in the area of two cities: Biała Podlaska and Częstochowa. The results of the research made it possible to get to know the opinion of the surveyed group of teachers on the assumed research goal. It turned out that teachers see the good sides of this form of education, mainly related to improving IT skills of students in grades 1-8, but they also specified its weaknesses. They identified several important recommendations that could be used by people from educational backgrounds in the future, which is important given the fact that we live in unpredictable conditions and at the same time to prevent difficulties arising from this.

KEYWORDS

student, teacher, pandemic, remote education, IT skills

1. Wprowadzenie

W grudniu 2019 r. w Wuhan City w prowincji Hubei w Chinach miał miejsce wybuch epidemii koronawirusa (COVID-19), spowodowany przez nowy rodzaj koronawirusa z ciężkim ostrym zespołem oddechowym (SARS-CoV-2). W dniu 30 stycznia 2020 roku Światowa Organizacja Zdrowia ogłosiła wybuch epidemii jako stan zagrożenia zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym. Ryzyko zachorowania skłoniło wiele rządów, instytucji i społeczności do poszukiwania nowych „ścieżek” funkcjonowania w warunkach zagrożenia zdrowia i życia oraz ustanowienia różnych środków kontroli (Zhang, Liu, 2020).

Priorytetowym założeniem w czasach pandemii stało się podjęcie starań mających na celu rozszerzenie edukacji włączającej, zniwelowanie wszelkich społeczno-cyfrowych podziałów oraz stworzenie efektywnej współpracy zwalczającej nakładające się przeciwności. Kraje członkowskie Unii Europejskiej przedsięwzięły szereg działań

mających na celu zapewnienie efektywnego procesu kształcenia podczas edukacji na odległość, w tym m.in. przygotowano specjalne platformy oraz edukacyjne strony internetowe zawierające pomocne linki do cyfrowych zasobów, narzędzi edukacyjnych czy bieżących informacji. W znacznej części krajów wspólnoty zdecydowano się również na szereg udogodnień dotyczących egzaminów państwowych. Zmiany dotyczyły głównie egzaminu dojrzałości, w większości przypadków jego terminu, formy czy zakresu, jednak zdarzyły się kraje, które zdecydowały się na bardziej radykalne działania, jak częściowe czy całkowite jego odwołanie.

W Polsce, Ministerstwo Edukacji Narodowej podjęło decyzję o nauczaniu w systemie zdalnym, w warunkach i formie dotychczas na tak masową skalę niespotykaną w polskiej szkole (Dz.U.2020, poz.493). Zdalne nauczanie stało się faktem od 25 marca 2020 roku i pomimo pewnych modyfikacji ta forma nauczania nie została zawieszona do końca roku szkolnego 2019/2020 (Dz. U. 2020, poz.374), a hybrydowo odbywała się jeszcze w roku szkolnym 2020/2021. Środowisko szkolne stanęło przed wyzwaniem kształcenia na odległość, które było zjawiskiem zupełnie nowym, nigdy wcześniej nie eksplorowanym na tak dużą skalę, które w krótkim czasie objęło wszystkie etapy edukacji, począwszy od kształcenia elementarnego, po kształcenie wyższe.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na znaczenie pojęcia „nauczanie zdalne”, które nie jest tożsame z nauczaniem przez Internet. Część autorów wskazuje na jednoznacznie niedoskonałą formę tego pojęcia. W literaturze światowej częściej mówi się o społeczeństwie wiedzy i o społeczeństwie opartym na wiedzy. Dzieje się tak, ponieważ zdalne nauczanie opiera się w swej strukturze (jak również standardach) na wiedzy i potencjale ludzkim (Kubiak 2003).

Technologia *distance learning*, *distance education* powinna pełnić tylko rolę narzędzia, natomiast nie powinna przejmować ról dydaktycznych, na co wskazują niektórzy autorzy. Z uwagi na ogromny potencjał zdalnego nauczania, na który składa się m.in.: zwiększenie efektywności nauczania, skrócenie czasu oraz zmniejszenie kosztów w porównaniu do nauczania tradycyjnego, staje się ono konkurencyjnym narzędziem na rynku edukacyjnym (Głowicki 2010,71; Rahim, Ali, Ali, Fayyaz, 2020). Nauczanie zdalne choć istnieje od setek lat, nigdy wcześniej nie było prowadzone na tak ogromną skalę jak ma to miejsce w obecnych czasach. Nic więc dziwnego, że stało się obiektem dociekań wielu badaczy oraz tematem przewodnim do dyskusji na temat jego skuteczności.

Jak każdy model nauczania tak i ten ma zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników. Dla jednych, nauczanie zdalne jest perspektywą rozwoju, inni uważają go za realne zagrożenie. W krajach wysokorozwiniętych wymieniona forma kształcenia jest czymś naturalnym, jednak w Polsce była do tej pory rzadko stosowana i przezwyżęczenie mentalnego oporu społeczeństwa, które ceni sobie kontakt bezpośredni jest trudnym wyzwaniem, szczególnie jeśli mowa o edukacji szkolnej, gdzie jakże istotna jest odpowiednia stymulacja ucznia oraz systematyczne nadzorowanie jego postępów (Kruszewska, Nazaruk, Szewczyk 2020). Ponadto nowy model nauczania wymusza na nas nowe umiejętności, szczególnie technologiczne, które nierzadko stanowią pokaz-

ną barierę. Różnorodne umiejętności, niezbędne zarówno w kształceniu on-line, jak i w nauczaniu tradycyjnym wymagają innego stopnia zaangażowania, z racji tego nie sposób pominąć porównania tych dwóch modeli kształcenia.

Jak powszechnie wiadomo pandemia COVID-19 przyczyniła się do szeregu zmian w edukacji na całym świecie. Zmiana trybu pracy z tradycyjnej na zdalną rzuciła nowe światło na zadania nauczycieli i środowisko rodzinne w nauczaniu i wychowaniu młodego pokolenia, zwrócono także uwagę na ich wpływ na pokonywanie barier w odmiennej, niż do tej pory znanej formie nauki szkolnej oraz za odpowiedzialność za dzieci, nie tylko za ich osiągnięcia edukacyjne i przygotowanie do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie, ale i przygotowanie do radzenia sobie w sytuacjach nieprzewidywalnych. Dlatego warto zwrócić uwagę na szereg nowych zadań, jakie postawiano polskim nauczycielom (i nie tylko) w pracy z uczniami w czasie pandemii.

Oprócz niektórych trudności nauczania zdalnego wymienionych z konieczności w skrócie, warto zwrócić uwagę na istotny czynnik sprzyjający zdalnej edukacji, jakim jest powszechność technologii informatycznych w życiu człowieka. Uczniowie już od I klasy szkoły podstawowej uczą się informatyki i w szkołach mają możliwości rozwijania zainteresowań w tej dziedzinie. Nauczyciele w Polsce stanowią grupę zawodową, która systematycznie się szkoli i podnosi swoje kwalifikacje poprzez udział w różnych formach doskonalenia zawodowego, w tym doskonalenia umiejętności informatycznych (Czerepaniak-Walczak 1999; Wach-Kąkolewicz 2013; Feiner, Went 1997; Kędzierska 2005). Warto w tym miejscu wskazać, że Polska nie jest jedynym krajem na świecie, gdzie edukacja szkolna do czasu wybuchu pandemii była prowadzona wyłącznie za pomocą metod tradycyjnych w klasach szkolnych, w bezpośrednim kontakcie nauczyciela z uczniem. Na przykład w Indiach, rozległym pod względem terytorialnym kraju, szkoły, uczelnie i uniwersytety oparte były wyłącznie na tradycyjnych metodach uczenia się. Jednak pandemia zmusiła nauczycieli i wykładowców, chociaż niechętnie, do przejścia na tryb nauczania online z dnia na dzień (Dhawan 2020).

Skuteczność uczenia się na odległość z wykorzystaniem mediów społecznościowych w trakcie trwania pandemii COVID-19 obecnie jest przedmiotem prowadzonych badań naukowych w zakresie ich efektywności. Opracowania badań częściowych z Uniwersytetu Kristen w Indonezji pokazują skuteczność nauczania na odległość tylko w przypadku teorii, czyli zajęć teoretycznych, natomiast zajęcia praktyczne i terenowe są mniej efektywne w ocenie studentów (Nadeak 2020). Nie stwierdzono natomiast badań na stan obecny w zakresie efektywności kształcenia w formie zdalnej w grupie dzieci w wieku wczesnoszkolnym i szkolnym, co skłania wielu specjalistów do podjęcia badań tego interesującego zagadnienia.

Biorąc pod uwagę kształcenie uczniów w formie zdalnej i ich sytuację w czasie lockdownu, zauważono potrzebę przeprowadzenia badań pedagogicznych, których głównym celem było poznanie opinii nauczycieli na temat jakości kształcenia w formie zdalnej, rozpoznanie ich priorytetów oraz oceny zachowania uczniów po powrocie do szkoły. Główny problem badań sformułowano w formie pytania: *W jaki sposób podwójny lockdown wpłynął na edukację uczniów szkoły podstawowej i ich zachowanie po po-*

wrocie do szkoły w opinii badanych nauczycieli? Ten główny problem skonkretyzowano w trzech problemach szczegółowych:

1. Jaką opinię wyrazili nauczyciele o kształceniu zdalnym i tradycyjnym w aspekcie porównawczym?
2. Jak nauczyciele ocenili wiedzę i umiejętności uczniów opanowane przez nich w kształceniu zdalnym w czasie lockdownu?
3. Jakie zmiany w zachowaniu dzieci po powrocie z lockdownu do szkoły zaobserwowali nauczyciele?

2. Założenia metodologiczne badań

Uwzględniając przedstawiony cel główny i problemy badawcze, przystąpiono do badań, które przeprowadzono wśród nauczycieli w kilku wybranych szkołach podstawowych na terenie dwóch miast: Białej Podlaskiej i Częstochowy. Badania przeprowadzono w maju i czerwcu 2021 roku. W badaniach zastosowano autorskie narzędzie badawcze, ponieważ do badanej problematyki w grupie respondentów, jaką stanowili nauczyciele na stan obecny, nie stwierdzono standaryzowanych narzędzi pomiaru. Narzędzie badawcze stanowił kwestionariusz ankiety, składający się z 25 pytań. Pytania w kwestionariuszu dotyczyły poznania opinii nauczycieli szkoły podstawowej na temat wpływu podwójnego lockdownu na edukację uczniów. W kwestionariuszu treść pytań ujęto w trzy tematyczne obszary: pierwszy dotyczył porównania nauczania zdalnego z tradycyjnym, drugi nabywania przez uczniów wiedzy i umiejętności w czasie kształcenia zdalnego, a trzeci zachowania dzieci po powrocie do szkoły. W większości odpowiedzi na zawarte pytania zastosowano czterostopniową skalę Likerta (zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie) (Pilch, Bauman 2001). Należy dodać, że zanim zastosowano wymienione narzędzie w badaniach właściwych, przeprowadzono badanie pilotażowe, którego wyniki posłużyły w doprecyzowaniu treści pytań. W kwestionariuszu została zamieszczona metryczka, dzięki której pozyskano informację o płci nauczycieli, ich stopniu awansu zawodowego oraz stażu pracy w szkole.

3. Uczestnicy badań

Ze względu na bardzo duże ograniczenia w prowadzeniu badań terenowych spowodowane sytuacją pandemiczną w badaniu wzięło udział 60 nauczycieli ze szkół podstawowych, w tym 24 nauczycieli edukacji elementarnej i 36 nauczycieli uczących w klasach IV-VIII. Większość badanych nauczycieli była z terenu miasta Biała Podlaska, stanowili oni 60% badanej grupy, natomiast 40% to nauczyciele pracujący w szkołach podstawowych w Częstochowie. Ze względu na płeć w badanej grupie było 58 kobiet i 2 mężczyzn. Rozkład liczebności nauczycieli pracujących w szkołach podstawowych, ich staż pracy i stopień awansu zawodowego przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Podstawowe dane uczestników badań

Lp.	Podstawowe dane nauczycieli	Nauczyciele z Białej Podlaskiej		Nauczyciele z Częstochowy	
		N	%	N	%
I.	Stopień awansu zawodowego				
1.	nauczyciel stażysta	2	3,3	1	1,7
2.	nauczyciel kontraktowy	1	1,7	2	3,3
3.	nauczyciel mianowany	9	15,0	7	11,7
4.	nauczyciel dyplomowany	24	40,0	14	23,3
Ogółem		36	60,0	24	40,0
II.	Staż pracy w szkole				
1.	1-15 lat	10	16,7	10	16,7
2.	powyżej 16 lat	26	43,3	14	23,3
Ogółem		36	60,0	24	40,0

Źródło: badania własne

Zdecydowaną większość w badanej grupie stanowili nauczyciele ze stopniem awansu zawodowego nauczyciela dyplomowanego i mianowanego oraz stażem pracy powyżej 16 lat, co pozwala na stwierdzenie, że kadra pedagogiczna posiada ustabilizowaną pozycję zawodową. Można zatem przypuszczać, że po przejściu przez prawie wszystkie szczeble formalnej ścieżki awansu zawodowego, ta grupa nauczycieli może być bardziej zorientowana na doskonalenie warsztatu pracy dydaktycznej z punktu widzenia rzeczywistych potrzeb ucznia, a nie głównie przez pryzmat wymagań i oczekiwań komisji egzaminacyjnych oraz kwalifikacyjnych na poszczególne stopnie awansu zawodowego. Jednocześnie warto zauważyć, że największą grupę badanych nauczycieli stanowią nauczyciele ze stażem powyżej 16 lat pracy, zaś nauczycieli stażystów było zaledwie trzech i tyle samo nauczycieli kontraktowych. Te statystyki, co prawda na niewielkiej grupie pokazują, że w mniejszych środowiskach szkolnych nauczyciele mogą stanowić dość hermetyczną grupę zawodową, co potencjalnie nie zawsze może sprzyjać zarówno otwartości na zmiany, jak i na dostrzeganie potrzeby zmian.

4. Wyniki badań

W pierwszej kolejności poddano analizie odpowiedzi nauczycieli na pytania dotyczące nauczania zdalnego w czasie lockdownu w porównaniu z tradycyjnym. Zebrane dane na pytanie: który sposób nauczania jest dla Pani/a atrakcyjniejszy: nauczanie tradycyjne czy nauczanie zdalne przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Porównanie atrakcyjności nauczania tradycyjnego ze zdalnym

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne
	%	%	%	%
Zdecydowanie tak	33,3	0,7	30,0	0,0
Raczej tak	1,0	0,0	10,0	10,0
Raczej nie	5,0	0,0	10,0	0,0
Zdecydowanie nie	0,0	0,0	0,0	0,0
Ogółem	39,3	0,7	50,0	10,0

Źródło: badania własne

Z analizy danych wynika, że grupa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, niemal jednomyślnie uznała, że nauczanie tradycyjne jest atrakcyjniejsze w porównaniu z nauczaniem w formie zdalnej. Podobne stanowisko zaobserwowano wśród nauczycieli klas IV-VIII, którzy w zdecydowanej większości opowiedzieli się za tradycyjną formą kształcenia. Zaskakującym okazał się fakt, iż w grupie nauczycieli II etapu edukacji, znalazły się również osoby (10%), które uznały, że nie są w stanie określić, która forma jest bardziej korzystna. W opinii tej grupy osób zarówno nauczanie tradycyjne, jak i zdalne może być również atrakcyjną formą kształcenia.

Odpowiedzi badanej grupy nauczycieli dotyczące ilości czasu, jaki przeznaczyci na przygotowanie się do zajęć w formie zdalnej w porównaniu z czasem przeznaczonym na przygotowanie się do zajęć w formie tradycyjnej przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Porównanie czasu przeznaczanego przez nauczycieli na przygotowanie się do zajęć w formie zdalnej w porównaniu z formą tradycyjną

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Czas przeznaczony na przygotowanie się do zajęć w formie zdalnej			
	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne
	%	%	%	%
Zdecydowanie tak	35,0	0,0	33,0	0,0
Raczej tak	5,0	0,0	27,0	0,0
Raczej nie	0,0	0,0	0,0	0,0
Zdecydowanie nie	0,0	0,0	0,0	0,0
Ogółem	40,0	0,0	60,0	0,0

Źródło: badania własne

Zarówno nauczyciele I, jak i II etapu edukacyjnego uznali, że podczas nauczania zdalnego zdecydowanie więcej czasu przeznaczali na przygotowanie się do zajęć prowadzonych w formie zdalnej, niż miałyby to miejsce w warunkach tradycyjnego kształcenia w szkole. Z analizy badań wynika, że pomimo dość zbliżonego wyniku w obu grupach, to jednak większy odsetek nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej wskazał na zwiększoną czasochłonność w przygotowaniu się do zajęć w formie zdalnej.

Kolejne pytanie w pewnym sensie łączy się z poprzednim i zadaniem nauczycieli było wskazanie preferowanej przez nich formy kształcenia, a mianowicie tradycyjnej, czy zdalnej. Udzielone odpowiedzi przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Preferowana przez nauczycieli forma kształcenia

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne
	%	%	%	%
Zdecydowanie tak	23,3	0,0	21,7	0,0
Raczej tak	13,3	0,0	10,3	8,0
Raczej nie	3,4	0,0	20,0	0,0
Zdecydowanie nie	0,0	0,0	0,0	0,0
Ogółem	40,0	0,0	52,0	8,0

Źródło: badania własne

Gdyby nauczyciele mieli prawo wyboru formy kształcenia okazałoby się, że wybraliby nauczanie tradycyjne jako preferowaną przez nich formę kształcenia. Choć nauczyciele II etapu edukacyjnego także dość niechętnie podchodzili do nowej formy przekazywania wiedzy, to badania pokazały, że rozważali oni chęć pracy z użyciem nowoczesnych technologii znacznie częściej. Być może wynika to z faktu dostrzeżenia walorów nauczania zdalnego oraz przyszłościowego spojrzenia na obecną sytuację, mogącą w istotny sposób podnieść kompetencje informatyczne społeczeństwa.

Odpowiedzi nauczycieli na pytanie: czy uważa Pan/i, że powrót dzieci do szkoły po lockdownie jest dobrym rozwiązaniem? przedstawiono z tabeli 5.

Tabela 5. Opinia nauczycieli na temat powrotu dzieci do szkoły po lockdownie

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	22	36,7	18	30,0
Raczej tak	2	3,3	13	21,7
Raczej nie	0	0,0	5	8,3
Zdecydowanie nie	0	0,0	0	0,0
Ogółem	24	40,0	36	60,0

Źródło: badania własne

Nieco bardziej rozbieżne stanowisko zaobserwowano w odpowiedziach na wymienione powyżej pytanie. Choć w obu badanych grupach wykazano, że w większości nauczyciele byli przekonani o słuszności tego poczynania, to w grupie nauczycieli II etapu edukacji, nieco więcej niż w grupie edukacji wczesnoszkolnej, miało co do tego pewne wątpliwości. Zapewne może to wynikać z faktu, że w klasach starszych łatwiej było przekazać materiał nauczania w sposób zdalny, a obawa o własne zdrowie, podczas toczącej się pandemii była silniejsza od chęci bezpośredniego kontaktu.

Analizując ogólny stan uzyskanych wyników badań na wymienione powyżej pytania można zauważyć, że otwartość w badanej grupie nauczycieli na kształcenie w formie zdalnej jest raczej umiarkowana i z całą pewnością zwiększa się na kolejnych etapach kształcenia.

Przedstawione wyniki badań wskazują na ogólną niechęć środowiska szkolnego do zmiany stylu pracy oraz ogólnej możliwości poszerzenia własnych kompetencji o nowe doświadczenia. Przez lata stosowane metody pracy utrwaliły się i bez wątpienia przyczyniły się do ukształtowania stabilnego gruntu, z którego ciężko jest zrezygnować w imię dopiero poznawanych alternatywnych form pracy.

Wiedza i umiejętności

Mając na uwadze ograniczenia, które wynikały z nauczania zdalnego, postanowiono przywrócić się tej kwestii niejako „od środka”. W tym celu poproszono nauczycieli o odpowiedź na pytanie dotyczące bieżącego kontrolowania wiedzy i umiejętności uczniów podczas nauczania on-line, a także biorąc pod uwagę stosowanie i znaczenie oceniania nie sposób było pominąć pytania dotyczącego wątpliwości nauczycieli w ocenianiu prac uczniów, szczególnie uwzględniając ich samodzielność. Odpowiedzi nauczycieli na wymienione powyżej pytania przedstawiono w dwóch kolejnych tabelach.

Tabela 6. Kontrolowanie wiedzy i umiejętności uczniów w nauczaniu on-line

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Bieżące kontrolowanie wiedzy i umiejętności uczniów			
	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	0	0,0	0	0,0
Raczej tak	8	13,4	16	26,7
Raczej nie	14	23,3	15	25,0
Zdecydowanie nie	2	3,3	5	8,3
Ogółem	24	40,0	36	60,0

Źródło: badania własne

Pozyskane dane wskazują, że zdecydowana większość badanej grupy nauczycieli miała problemy z bieżącym kontrolowaniem postępów uczniów, co mogło być spowodowane wieloma czynnikami, np. ograniczoną możliwością kontroli, brak bezpośredniego kontaktu nauczyciela z uczniem.

Tabela 7. Wątpliwości z oceną samodzielności wykonywania prac przez uczniów

Wątpliwości nauczycieli z oceną	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	12	20	12	20
Raczej tak	9	15	18	30
Raczej nie	3	5	6	10
Zdecydowanie nie	0	0,0	0	0,0
Ogółem	24	40,0	36	60,0

Źródło: badania własne

Przedstawione dane wskazują, że nauczyciele zarówno I etapu edukacyjnego, jak i II etapu mają wątpliwości dotyczące oceny samodzielności pracy uczniów w czasie zdalnego nauczania. Biorąc pod uwagę odpowiedzi nauczycieli na to pytanie dotyczące oceniania samodzielności wykonania prac przez uczniów rodzi się w tym miejscu istotny dylemat pedagogiczny. Oto bowiem okazało się, że nauczyciel stosując obowiązujące narzędzie do oceny pracy ucznia (w formie stacjonarnej) nie ma pewności i możliwości weryfikacji, że ocenia jego samodzielną i własną pracę. Sytuacja, która wynikła w czasie zdalnego nauczania będzie w przyszłości wymagała poszukania nowych rozwiązań w tym zakresie.

Istotne znaczenie w kształceniu odgrywa systematyczny udział uczniów w zajęciach szkolnych. W tym celu do nauczycieli skierowano pytanie o poznanie frekwencji uczniów na zajęciach realizowanych w formie on-line oraz jej porównanie z frekwencją

w czasie zajęć, jakie odbywały się w szkole. Pozyskane dane na to pytanie przedstawiono w tabeli 8.

Tabela 8. Frekwencja na zajęciach w formie on-line w porównaniu z tradycyjnym

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne	Nauczanie tradycyjne	Nauczanie zdalne
	%	%	%	%
Zdecydowanie tak	24,7	2,0	30,7	1,0
Raczej tak	10,3	3,0	20,3	3,0
Raczej nie	0,0	0,0	5,0	0,0
Zdecydowanie nie	0,0	0,0	0,0	0,0
Ogółem	35,0	5,0	56,0	4,0

Źródło: badania własne

Ponad połowa nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, jak i klas IV-VIII była zdania, że uczniowie podczas nauczania zdalnego wykazywali się wyższą frekwencją niż w czasie zajęć tradycyjnych. Przypuszcza się, że częstszy udział w zajęciach zdalnych spowodowany był ograniczoną możliwością kontroli ze strony nauczycieli przyswajanej przez nich wiedzy oraz zdecydowanie łatwiejszym dostępem do lekcji, przejawiającym się w braku konieczności opuszczania własnego pokoju.

Z pytaniem o frekwencję łączy się w pewien sposób kolejne pytanie dotyczące przygotowania uczniów do zajęć. Odpowiedzi na pytanie: czy uczniowie byli zawsze przygotowani do zajęć w formie zdalnej przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 9. Przygotowanie uczniów do zajęć w formie zdalnej

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Przygotowania uczniów do zajęć w nauczaniu zdalnym			
	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	11	18,3	10	16,7
Raczej tak	8	13,3	14	23,3
Raczej nie	5	8,4	12	20,0
Zdecydowanie nie	0	0,0	0	0,0
Ogółem	24	40,0	36	60,0

Źródło: badania własne

Z zestawienia procentowych wskaźników wynikają różnice w odpowiedziach między nauczycielami I etapu edukacyjnego, a II etapu. Dane wskazują na fakt, że

uczniowie klas I-III byli zdecydowanie częściej przygotowani do zajęć niż ich starsi koledzy i koleżanki z klas IV-VIII. Przypuszcza się, że mogło to wynikać z racji, iż młodsze dzieci łatwiej zmotywować do pracy, a obawa o negatywną ocenę jest istotnie większa w tym wieku niż w późniejszym.

Odpowiedzi nauczycieli na pytanie: czy po powrocie uczniów z lockdownu do szkoły zauważyła/ł Pani/Pan luki w wiadomościach i umiejętnościach? przedstawiono w tabeli 10.

Tabela 10. Luki w wiadomościach i umiejętnościach uczniów

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Luki w wiadomościach i umiejętnościach			
	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	14	23,3	15	25,0
Raczej tak	7	11,7	13	21,7
Raczej nie	3	5,0	8	13,3
Zdecydowanie nie	0	0,0	0	0,0
Ogółem	24	40,0	36	60,0

Źródło: badania własne

Zarówno w jednej, jak i drugiej grupie zaobserwowano bowiem niepokojące „braki” w wiadomościach i umiejętnościach, o czym świadczyły udzielone odpowiedzi. Zastanawiający jest również fakt występowania u uczniów problemów z elementarnymi umiejętnościami takimi jak płynne czytanie czy przepisywanie treści z tablicy, z którymi normalnie nie było nigdy problemów. Choć pytanie dotyczyło jedynie sytuacji z pierwszych dni po powrocie do szkół, to zatrważający jest fakt wystąpienia tego typu problemów u uczniów II etapu edukacyjnego. Można zatem zastanowić się, co poszło nie tak? Ponad dwie trzecie ankietowanych nauczycieli klas IV-VIII wskazała na wystąpienie tego problemu. Czyżby nauczanie zdalne przyczyniło się w pewnym zakresie do kształtowania się trudności w uczeniu się? Warto byłoby przyjrzeć się temu zjawisku z szerszej perspektywy.

Zachowanie dzieci po powrocie do szkół

Powszechnie wiadomo, że powrót dzieci do szkół po lockdownie może wiązać się z wieloma trudnościami i związanymi z nimi emocjami. W mediach społecznościowych prezentowano opinie ekspertów dotyczące bezpieczeństwa w czasie pandemii, jak również, co ważniejsze, z kwestiami wpływu lockdownu na sposób zachowania się osób i na trudności z odnalezieniem się w nowej rzeczywistości po przeżyciach kilkumiesięcznej izolacji. W przeprowadzonych badaniach postanowiono przyjrzeć się temu zjawisku wśród uczniów uczęszczających do szkół podstawowych. W tym celu postano-

wiono zapytać nauczycieli klas I-VIII o zachowanie dzieci bezpośrednio po powrocie z lockdownu do szkoły.

Odpowiedzi nauczycieli na pytanie: czy po powrocie uczniów do szkoły zauważył/a Pan/i negatywne zmiany w zachowaniu uczniów w relacjach koleżeńskich? zaprezentowano w tabeli 11.

Tabela 11. Negatywne zmiany w zachowaniu uczniów w relacjach koleżeńskich

Odpowiedzi	Nauczyciele I etapu		Nauczyciele II etapu	
	Negatywne zmiany w zachowaniu uczniów			
	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	0	0,0	0	0,0
Raczej tak	4	6,7	8	13,4
Raczej nie	8	13,3	14	23,3
Zdecydowanie nie	12	20,0	14	23,3
Ogółem	24	40,0	36	60,0

Źródło: badania własne

Analizując powyższe wyniki można stwierdzić, że zaistniały niewielkie różnice pomiędzy odpowiedziami wskazanymi przez nauczycieli z I etapu a nauczycielami z II etapu edukacyjnego. Zdecydowana większość nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej nie spostrzegła negatywnych zmian w relacjach rówieśniczych po powrocie uczniów do szkoły, co może wskazywać na brak wpływu lockdownu na kształtowanie się relacji między uczniami. Warto zwrócić także uwagę na wskaźniki procentowe odpowiedzi nauczycieli z II etapu, co prawda nie były one tak jednomyślne, ale pozwalają na zaobserwowanie, że wśród uczniów klas IV-VIII nie odnotowano istotnych różnic.

Kolejne pytanie, jakie zadano nauczycielom miało charakter otwarty i stanowiło uszczegółowienie pytania poprzedniego. Zapytano nauczycieli o zmiany, jakie zaobserwowali w postępowaniu uczniów po powrocie do szkoły, jeśli takie wystąpiły. Zadaniem nauczycieli było wskazanie pozytywnych zmian, jak i negatywnych. Było to pytanie, w którym uznano, że nie istniała realna potrzeba systematyzacji uzyskanych odpowiedzi uwzględniających podział na nauczycieli I i II etapu edukacyjnego. Najczęściej powtarzające się odpowiedzi pogrupowano na pozytywne i negatywne. Odpowiedzi pozytywne:

- większe zaangażowanie do wykonywania obowiązków szkolnych;
- zwiększona chęć do pracy w grupach;
- zwiększone pragnienie kontaktów międzyosobowych;
- częstsze rozmowy między uczniami (zarówno w czasie lekcji, jak i na przerwach).

Zaskakującym okazał się również fakt zauważenia przez kilku z respondentów trendu dotyczącego wzmożonej aktywności dzieci, które przed lockdownem były mniej aktywne.

Obok pozytywnych odpowiedzi nauczyciele dostrzegli negatywne zmiany wśród niektórych uczniów, głównie dotyczyły one:

- strachu uczniów przed sprawdzaniem ćwiczeń i zeszytów oraz lęk przed ocenianiem;
- problemów ze skupieniem uwagi, wzmożoną ruchliwością na lekcjach, a nawet rozkojarzenie;
- rozmów w czasie lekcji i czasami nie wykonywanie poleceń nauczyciela;
- problemów z uporządkowaniem pomocy dydaktycznych i własnych rzeczy na ławce.

5. Dyskusja

Zmiana rzeczywistości społecznej w jakiej obecnie żyjemy uwarunkowana pandemią wpłynęła definitywnie na warunki pracy i nauki, w tym na radykalne ograniczenie kontaktów społecznych. Rozprzestrzeniająca się pandemia najwyraźniej przyczyniła się do daleko idących oraz trwałych transformacji w przestrzeni publicznej, co może prognozować kształtowanie się nowej wizji „pocovidowej” rzeczywistości. Zamierzeniem badawczym przeprowadzonych badań było ustalenie: *W jaki sposób podwójny lockdown wpłynął na edukację uczniów szkoły podstawowej i ich zachowanie po powrocie do szkoły w opinii badanych nauczycieli?* Przeprowadzenie, wprawdzie wycinkowych badań, pozwoliło dostrzec wagę przedstawionego problemu badawczego w aspekcie efektywności edukacji zdalnej i dostarczyło wielu cennych wskazówek adresowanych do nauczycieli i uczniów w poszukiwaniu nowych narzędzi i form pomocy. Jak zaznaczono badania miały wycinkowy charakter, ale jak się wydaje, niektóre ich aspekty są w istotnym zakresie zbieżne z badaniami pt. „Zdalne nauczanie, a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa”, przeprowadzonymi przez trzy podmioty: Polskie Towarzystwo Edukacji Medialnej, Fundację Dbam o Mój Zasięg i Fundację Orange, w okresie od maja do czerwca 2020 roku. W tych badaniach wzięło udział 1284 uczniów, 671 nauczycieli i 979 rodziców. Częściowe wyniki tych badań opublikowano 25 czerwca 2020 roku w Głosie Nauczycielskim (Głos Nauczycielski, badanie z 25.06.2020). Powyższe dane wskazują, że wśród uczniów i nauczycieli widoczne są wyraźne symptomy nadużywania mediów cyfrowych. Przemęczenie, przeładowanie informacjami, niechęć do korzystania z komputera i Internetu oraz rozdrażnienie z powodu ciągłego używania technologii informacyjno-komunikacyjnych, to najczęściej występujące objawy zmęczenia cyfrowego. Zauważono częściową zbieżność przeprowadzonych badań wycinkowych wśród nauczycieli z terenu Białej Podlaskiej i Częstochowy z wynikami badań prowadzonych przez wymienione fundacje w zakresie diagnozy komunikacji i relacji uczniów z rówieśnikami. Przy czym ze względu na małą liczbę badanych nauczycieli (N=60) nie mogą być porównane. Badana grupa nauczycieli oceniła lekcje prowadzone zdalnie jako mniej atrakcyjne niż prowadzone w szkole przed epidemią. Ponadto nauczyciele uważają, że relacje rówieśnicze uczniów przed epidemią były

bardziej poprawne. Zauważono podobieństwa w zakresie oceny słabych stron edukacji zdalnej, np. brak realizacji funkcji wychowawczych, a szczególnie opiekuńczych szkoły, pogłębianie różnic między uczniami, część nauczycieli dostrzega potrzebę powtarzania materiału przerabianego z uczniami w trybie zdalnym. Wyniki badań przeprowadzonych wśród nauczycieli z Białej Podlaskiej i Częstochowy także potwierdzają, że niestety istnieją luki i niedociągnięcia w systemie zdalnego nauczania.

Drugim dokumentem jest Technical Report „The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature and recent international data-sets” opracowany przez zespół autorów Wspólnego Centrum Badawczego (JRC), serwisu naukowego i wiedzy Komisji Europejskiej, w którym przedstawiono wyniki badań dotyczące zdalnego nauczania (Di Pietro, et al. 2020). W tym Raporcie opisano m.in., że uczniowie mniej czasu poświęcali na naukę w formie zdalnej w czasie pandemii w porównaniu z nauczaniem w szkole. Wielu uczniów zamkniętych w domu z powodu COVID-19 mogło odczuwać stres i niepokój, co wpłynęło negatywnie na ich zdolności koncentracji uwagi w czasie uczenia się, a zamknięcie szkoły i brak osobistego kontaktu z rówieśnikami i nauczycielem mogło sprawić, że uczniowie byli mniej motywowani zewnętrznie do angażowania się w działania edukacyjne.

Przytoczone dane z Technical Raportu są zbliżone z badaniami przeprowadzonymi wśród polskich nauczycieli szkół podstawowych, którzy wskazali na występowanie podobnych problemów wśród uczniów. Dotyczyły one obniżonej efektywności uczenia się, na co wskazują stwierdzone przez nauczycieli luki w wiadomościach i umiejętnościach u niektórych uczniów, co w odniesieniu do wieku rozwojowego dzieci, z którymi pracują nauczyciele, może mieć wpływ na zakłócenie umiejętności uczenia się na kolejnych etapach kształcenia, zaobserwowano strach uczniów przed sprawdzaniem ćwiczeń oraz lęk przed ocenianiem, problemy ze skupieniem uwagi, wzmożoną ruchliwość, a nawet rozkojarzenie, czasami nie wykonywanie poleceń nauczyciela. Warto zauważyć, że przejście z uczenia się tradycyjnego na naukę w formie on-line, a potem powrót po lockdownie do szkół może mieć negatywny wpływ na te dzieci ze szkół podstawowych, które mają większe trudności z przystosowaniem się do nowego środowiska uczenia się. Przewiduje się również, że zmiana może zaostrzyć istniejące nierówności edukacyjne. Brak bezpośredniego kontaktu nauczycieli z uczniami w czasie lockdownu ograniczył doprecyzowanie ilości uczniów potrzebujących pomocy. Dlatego należy zwrócić uwagę na ten problem, który będzie wymagał podjęcia dalszych szczegółowych badań i analiz, ponieważ w efektywnej edukacji pomoc uczniom ze strony nauczycieli jest nieodzowna.

6. Wnioski

Wnioski płynące z badań przeprowadzonych wśród polskich nauczycieli kilku szkół podstawowych potwierdzają, że niestety istnieją luki i niedociągnięcia w systemie kształcenia zdalnego. Nauczyciele nie byli przygotowani od strony merytorycznej do pracy na platformie edukacyjnej. Zarówno nauczyciele I, jak i II etapu edukacyj-

nego uznali, że podczas nauczania zdalnego zdecydowanie więcej czasu przeznaczali na przygotowanie się do zajęć prowadzonych w formie zdalnej, niż miałyby to miejsce w warunkach tradycyjnego kształcenia w szkole. Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, niemal jednomyślnie uznali, że nauczanie tradycyjne jest atrakcyjniejsze w porównaniu z formą zdalną.

Wymienione przez nauczycieli trudności dotyczące kształcenia zdalnego to: wątpliwości w samodzielności wykonania prac uczniowskich, a co z tym związane ich ocenianie budzi istotny dylemat pedagogiczny, a także zaobserwowane braki w nabywaniu wiedzy i umiejętności przez niektórych uczniów powinny być przedmiotem dyskusji zespołów nauczycieli w celu wypracowania rozwiązań w wymienionym zakresie oraz zindywidualizowania podejścia pedagogicznego. Sytuacja w jakiej znaleźli się uczniowie i nauczyciele w czasie zdalnego nauczania będzie w przyszłości wymagała poszukania nowych rozwiązań w tym zakresie.

Problem zdalnego kształcenia jest ciągle aktualnym wyzwaniem ze względu na obecną sytuację epidemiczną w Polsce i na świecie, która prognozuje występowanie pandemii koronawirusa o różnym poziomie nasilenia, należy przypuszczać, że szkoły mogą dalej prowadzić kształcenie zdalne lub hybrydowe. Nie ulega wątpliwości, że efektywność pracy szkoły w bardzo dużym stopniu zależy od wykształcenia i umiejętności oraz predyspozycji osobowych kadry nauczycielskiej. Zaistniała sytuacja spowodowana pandemią potwierdziła jak niezbędny jest ciągły rozwój zawodowy nauczyciela, doskonalenie się przez całe życie, dostrzeganie zmian i podążanie za nimi, podnoszenie jakości nauczania, poszukiwanie nowych form i metod kształcenia w edukacji na odległość zwanej zdalną albo on-line, gdyż o przyszłości młodych ludzi decydują ludzie, którzy to społeczeństwo kształtują, czyli nauczyciele.

Literatura

- Czerepaniak-Walczak, Maria. 1999. Kompetencja: słowo kluczowe czy „wytrych” w edukacji. *Neodidagmata*, 24,53-66.
- Dhawan, Shivangi. 2020. Online Learning: A Panacea in the Time of COVID-19 Crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, Vol. 49 (1) 5-22, DOI:10.1177/0047239520934018.
- Di Pietro, Giorgio et al., 2020. JRC Technical Report The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature and recent international datasets. *Joint Research Center*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, DOI:10.2760/126686.
- Feiner, Małgorzata i Went Wiesław. 1997. Nowe zadania nauczyciela. *Edukacja i Dialog*, 9, 3-4.

- Głos Nauczycielski, Badanie z 25.06.2020 r. *Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa*. Przeprowadzone przez Polskie Towarzystwo Edukacji Medialnej, Fundację Dbam o Mój Zasięg i Fundację Orange. Dostęp: 20.11.2021. w: <https://glos.pl/page/2>.
- Głowicki, Piotr. 2010. Współczesne rozwiązania w zakresie modelowania systemów nauczania hybrydowego. *Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Wiedzą*, Seria: *Studia i Materiały*, 28,71-82.
- Kędzierska, Barbara. 2005. Informatyczne kształcenie i doskonalenie nauczycieli. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Kruszewska, Aleksandra., Nazaruk, Stanisława i Szewczyk, Katarzyna. 2020. Polish teachers of early education in the face of distance learning during the COVID-19 pandemic – the difficulties experienced and suggestions for the future. *Education 3-13, Francis & Taylor*, <https://doi.org/10.1080/03004279.2020.1849346>
- Kubiak, Mirosław. 2003. Próba stworzenia uniwersalnej definicji kształcenia na odległość *Wirtualna Edukacja, Czasopismo elektroniczne*,17/10.
- Nadeak, Bernadetha. 2020. The Effectiveness of Distance Learning Using Social Media during the Pandemic Period of COVID-19: A Case in Universitas Kristen Indonesia. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29 (7),1764-1772.
- Pilch, Tadeusz i Bauman, Teresa. 2001. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Rahim, Amena., Ali, Shazia., Ali Shabana i Fayyaz, Humaira. 2020. Online education During covid -19 pandemic; an experience of Riphah International University Faculty of Health and Medical Sciences. *Pakistan Armed Forces Medical Journal, Special Issue2, Vol.70 (2)*, 506-512.
- Raport MEN, Zapewnienie funkcjonowania jednostek systemu oświaty w okresie epidemii COVID-19. Dostęp: 26.01.2021. https://dokumenty.men.gov.pl/Raport_MEN_Zapewnienie_funkcjonowania_jednostek_systemu_oswiaty_w_okresie_epidemii_COVID-19.pdf.
- Wach-Kąkolewicz, Anna. 2013. Problemy współczesnej pedagogiki. *Neodidagmata*, 35,3-19.
- Zhang, Lei i Yunhui Liu. 2020. Potential interventions for novel coronavirus in China: A systematic review. *Journal of Medical Virology*, New York, Wiley, <https://doi.org/10.1002/jmv.25707>.
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U.2020, poz.374).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej, z dnia 20 marca 2020, w sprawie szczególnych

rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. 2020, poz. 493).

Informacje o autorkach:

dr Stanisława Katarzyna Nazaruk.

Kontakt:

e-mail: stnazaruk@poczta.onet.pl

dr Aleksandra Romana Kruszevska

Kontakt:

e-mail: alex.kruszevska@gmail.com